

VADŲ IR VALDOVŲ SOFOKLIO TRAGEDIJOSE DIFERENCIACIJA

Jonas DUMCIUS

Aischilas herojams nesuteikia individualių bruožų. Euripidas pradeda herojus suindividualinti. Sofoklis herojų individualizacijos atžvilgiu artimesnis Euripidui. Pažiūrėję į pagrindinius jo herojus, matysime, kad jie gana diferencijuoti. Kadangi tragedijų pagrindiniai herojai dažniausiai buvo karo vadai arba miestų valdovai, tai juos ir panagrinėkime.

I

Stai kariuomenės vadas. Jis yra įpratęs duoti įsakymus. Toks žmogus gerbiamas ir pats reikalauja sau pagarbos. Nesieltgiantis kaip pri-dera, jis baudžia savo nuožiūra; supykęs būna per daug griežtas, bet to jam niekas neprikiša — tai silpnybė, kurią reikia atleisti. Juk, būnant valdovu, sunku būti doram,— sako „Ajanto“ Agamemnonas (1350 eil.). Tokie yra Sofoklio kariuomenės vadai. „Ajante“ mes jų randame net keturis: Agamemnoną, Menelają, Ajantą ir Odisėją. Valdingosios vado ypatybės labiausiai išryškėja Atridų brolių ginče su Teukru dėl Ajanto laidojimo. Menelajas mirusį herojų vadina pavaldiniu, nors, kaip atsikerta Teukras, jis nebuvo pavaldinys, nes laisvu noru vyko į Trojos karą. Mat, valdin- gam žmogui lengva peržengti objektyvią ribą ir pasidaryti su niekuo nesiskaitančiu tironu — ypač tada, kai kas nors bando jį pamokyti, atseit, užgauna jo ambiciją. Menelajas įsižeidęs užgaulioja Teukrą, vadina jį su panieka šauliu ir tiek nusišneka, jog pavadina Ajantą žudiku, kuris, esą, nužudęs jį — Menelają! Taip šiame ginče išryškėja neigiami kariuo- menės vado bruožai. Ne kitaip elgiasi ir Agamemnonas: jis įširdo už tai, kad Teukras išdrįso prieštarauti; nesiskaitydamas su objektyvumu, jis žemi- mina mirusį Ajantą, laiko jį fiziškai stipriu, bet neprotingu, Teukrą vadina barbaru ir t. t.

Bet štai ateina Odisėjas ir, sužinojęs, dėl ko Agamemnonas ginčijasi su Teukru, palaiko mirusiojo pusę ir ragina nedrausti laidoti Ajanto. Kal- bėdamas labai atsargiai, jis Agamemnonui įrodinėja, kad reikia nekliu- dyti laidoti Ajanto. Jo argumentai tokie: neleisti laidoti būtų neteisinga (neapykanta nustelbtų teisingumą), nes Ajantas po Achilo buvo geriau- sias karžygys; jį paniekindamas, pažeistum dievų įstatymus. Odisėjas at- meta ir tiems laikams įprastą tyčiojimąsi iš mirusio priešo (1349 eil.),

nes tai nedoras paprotys, sukritikuoja Agamemnono būgstavimą, kad, nusileisdamas Teukrui, jis pažemintų save (1353 eil.), — priešingai, pasirodytų kilnesnis, nes mirusysis kaip tik buvo kilnus. Kai Agamemnonas prikiša Odisėjui, kad jis yra nepastovus, nes anksčiau pyko ant Ajanto, o dabar jį užstoja, Odisėjas sakosi nemėgstas nelankstaus žmogaus (1361 eil.). Pagaliau Agamemnonas nusileidžia, bet tik iš draugystės Odisėjui, o pats sakosi vis tiek būsiąs priešas Ajantui ir gyvam, ir mirusiam.

Taigi Odisėjas parodo visai kitokios vado moralės pavyzdį: vietoj neapykantos, nesibaigiančios net po mirties, jis siūlo pripažinti mirusiojo priešo šaunumą — žiaurus džiūgavimas ir tyčiojimasis iš mirusio priešo atmetamas; vietoj kieto užsispyrimo, neva rodančio tvirtumą, būdingą vadui, jis siūlo nuolaidumą teisingumo vardan, kuris ne tik nepažemintų vado, bet, priešingai, iškeltų jo aukštą moralę; vietoj garbės, pagrįstos pavaldinių paklusnumu, Odisėjas mini garbę, kurią sudaro vado moraliniai privalumai; vietoj sustabarėjusio laikymosi savo principų jis siūlo lankstumą, atsižvelgimą į kito padėtį. Su Odisėju susipažįstame jau prologe: čia jis nepritaria Atėnės siūlymui pasijuokti iš išprotėjusio Ajanto ir pasako labai gilią mintį apie žmogaus laimės trapumą. Toks Odisėjas — tai poeto idealas. Bet negalima sakyti, kad Agamemnonas ir Menelajas yra neigiami vado pavyzdžiai. Jei Agamemnonas leidžiasi perkalbamas, tai jis nėra blogas, tik laikosi įprastų pažiūrų apie vadą. O kaip Ajantas? Savo išdidumu ir užsispyrimu jis yra panašus į abu Atridus. Dėl senovinių pažiūrų jis ryžtasi žiauriai susidoroti su savo priešais, neatsisako net klastos, o nepasisekus užmojui, jaučiasi patekęs į tokia gėdingą padėtį, jog nebegali pasilikti gyvųjų tarpe. Tai išviršinė Ajanto charakterio pusė. Stiprios emocijos, lyrinis atsisveikinimas su gyvenimu rodo, kad šis iš paviršiaus grubiai atrodantis herojus savo širdyje yra labai jautrus žmogus. Toks herojaus suemocinimas yra būdingas Sofokliui: grubiai išorei, primenančiai Aischilo herojus, poetas prideda subjektyvius išgyvenimus, net švelnesnes emocijas taip, kad herojus, nežiūrint viso savo didingumo ir galingumo, priartėja prie kasdieninių žmonių ir teatro publikai darosi suprantamas, savas. Tiesa, šitoks Ajantas neprilygsta Odisėjui nei minties gilumu, nei aukštu teisingumo ir apskritai moralės supratimu, bet vis dėlto jis yra artimas, suprantamas, sakyčiau, net labiau savas, negu Odisėjas, kurio aukšta moralė tų laikų Atėnų publikai vargu ar buvo suprantama.

Persikelkime į „Filoktetą“, kuriame taip pat rasime keletą kariuomenės vadų — Odisėją, Neoptolemą ir patį Filoktetą, kuris, nors gyvena kaip vienišas privatus herojus, bet taip pat yra vienas iš vadų. Charakterių diferencijavimo atžvilgiu ši tragedija yra panaši į „Ajantą“, nes ir čia matome vieną idealaus charakterio jaunuolį — Neoptolemą. Bet skirtingai nuo „Ajanto“ Odisėjas čia visai ne toks. Jis nėra senovinių pažiūrų herojus, pasitikęs tik savo rankų jėga, kokį matėme Ajantą; tačiau jis nepanašus ir į „Ajanto“ Odisėją: jam nebūdingos gilios mintys, jis nesi-
gaili kenčiančio Filokteto — jo vienintelis tikslas — laimėti, nesiskaitant su priemonėmis. Savo jaunystėje Odisėjas sakosi taip pat buvęs idealis-

tas, kaip jaunuolis Neoptolemas (Fil. 96 ir sek.), bet vėliau pamatęs, kad, gyvenant žmonėse, liežuvis daugiau reiškia, negu darbai. Todėl jis dabar veikia pagal aplinkybes: kur reikia melo, klastos, ten jis nedvejodamas jų griebis, o kur susidurs su teisingais ir narsiais vyrais, ten jis bus ir teisingas, ir narsus (Fil. 1047—51). Nesiskaitymas su priemonėmis jį kartais padaro stačiai žiaurų: kai Filoktetas, apgautas, netekęs lanko, vaitoja ir atsisako paklusti jo nekenčiamam Odisejui, šis įsako Neoptolemo kariams jį paimti jėga ir nugabenti į laivą; kai Neoptolemas pasisako norįs gražinti Filoktetui lanką, Odisejas kilniam jaunuoliui pagrasina kardu, pagaliau jėga bando sutrukdyti lanko gražinimą. Vis dėlto šiais trimis atvejais praktiškas Odisejas nepertempia stygos: areštuotąjį Filoktetą vėl įsako paleisti, su Neoptolemu nemėgina kardu kautis ir pagaliau pasprunka, kai Filoktetas, atgavęs lanką, kėsina jį nušauti. Palyginus su kilniu Neoptolemu ir kenčiančiu, vienišoje saloje paliktu Filoktetu, Odisejas gali atrodyti nedorėlis. Bet tas „nedorėlis“ veikia vyriausiųjų kariuomenės vadų įsakymu, jo tikslas ne asmeninis, o liečias visą graikų kariuomenę, visą Trojos karo eigą ir likimą. Vadinas, Odisejas nėra egoistas, jis daro tai, kas visiems — pagaliau pačiam Filoktetui — išeis į gerą. Be to, klasta kare pateisinama — juk ir Troja buvo paimta tik klasta! Todėl negalima sakyti, kad Sofoklis Odiseją norėjo parodyti kaip neigiamą herojų. Tiesa, šioje dramoje Odisejas nėra kilniaširdis, koks buvo „Ajanto“ tragedijoje, bet čia ir aplinkybės visai kitokios: kol Ajantas buvo stiprus, jo nekenė Odisejas, bet kai mirė ir pasidarė nepavojingas, tada išnyko buvęs priešiškusis ir jo vietą užėmė objektyvus karžygio įvertinimas, apmąstymai apie žmonių garbės ir laimės nepastovumą. „Filoktete“ padėtis kitokia: reikia užbaigti karą; be Filokteto jo neužbaigsi; todėl žūt būt tenka atsigabenti kenčiantį herojų, net panaudojant melą ir apgaulę! Paskutinėje ilgo, varginančio karo fazėje sentimentams negali būti vietos!

Pažiūrėkime į Filoktetą. Jis panašus į senovinio tipo herojus, tokius, kaip „Ajanto“ Agamemnonas, Menelajas ir pats Ajantas. Įžaidimas, kurį herojus patyrė, kai buvo iškeltas ir paliktas tuščioje saloje, liga, sunkūs, varganį metai negalėjo nepadaryti įtakos kenčiančiam herojui: jis visą laiką nekenė Atridų, Odisejo, juos laikė savo didžiausiais priešais. Todėl suprantama, kodėl Odisejas atsisako minties prikalbinti jį vykti į Troją — tik klasta galima tą širstantį herojų atsigabenti. Nevykęs Neoptolemo pasikeitimas, lanko netekimas tik dar labiau įsiutino Filoktetą. Nėra ko stebėtis, jei nuoširdūs prisipažinusio Neoptolemo žodžiai, įtikinėjimai, jog, nuvykęs Trojon, herojus bus išgydytas nuo baisios ligos ir garsiuoju Heraklio lanku paims Troją (vadinasi, ne tik nieko nenustos, bet turės iš to sau daug naudos, ypač, kad ir likimo yra lemta tik su jo lanku paimti Troją), neįstengė nusivylusio herojaus perkalbėti. Įdomu, kad herojus, išklauses nuoširdžios Neoptolemo kalbos, ima svyruoti (1343 ir sek. eil.): jaunuolis aiškiai sako tiesą, vadinasi, reikėtų paklusti ir vykti kartu su juo į Troją. Bet tai būtų nuolaida, kitaip sakant, pakenktų herojaus garbei ir orumui; jis negalėtų iš gėdos niekam pažvelgti į akis. Kaip jis galėtų bendrauti su Atridais, kurie jį pražudė? (Iš tikrųjų jo niekas nepr-

žudė, bet Filoktetas, kaip ir visi senovinio tipo valdingi herojai, nelabai skaitosi su žodžiais, yra linkęs viską perdėti.) Jis, rodos, galėtų užmiršti praeity patirtas skriaudas, bet kas bus ateity? Filokteto nuomone, žmogus negali pasikeisti, vadinasi, jei Atridai blogi, tai ir toliau tokie liks. Todėl herojus po šių samprotavimų net pareiškia nusistebėjimą Neoptolemo elgesiu, kaip jis galėjo su tokiais susidėti (1362 eil.). Kaip matome, primityvus garbės pajautimas, kuris būdingas „Ajanto“ Agamemnonui ir Menelajui, ir Filoktetui neleidžia vadovautis sveiku protu. Ne mažesnę įtaką jam daro aistra, įtūžis, žodžiu sakant, emocijos, grynai subjektyvios emocijos, kurioms turi trauktis iš kelio ir sveikas protas, ir visuomeniniai reikalai. Nenuostabu, kad tas visas aistras nugali tik specialiai tam tikslui pasirodęs Heraklis.

Filoktetas nėra neigiamas herojus, kaip nebuvo neigiami Ajantas, Agamemnonas ir Menelajas. Visų jų yda — nelankstumas, nesugebėjimas prisitaikyti prie aplinkybių, sustabarėjusios pažiūros. Agamemnonas ir Menelajas nenukenčia, bet Ajantas ir Filoktetas dėl savo užsispyrimo vienas žūva, o kitas nedaug betrūko, kad būtų buvęs visą gyvenimą nelaimingas ir būtų pavertęs niekais visas dešimties metų pastangas paimti Troją.

Beliko pažvelgti į patį jauniausią ir kilniausią šios tragedijos herojų — Neoptolemą. Šis Achilo sūnus nepripažįsta melo, apgaulės, klastos. Odisejas jį šiaip taip prikalbina apgaudinėti ligonį herojų tik dėl to, kad įtikina, jog tik šitokiu būdu jis galės paimti Troją ir įsigyti amžiną šlovę. Žinodamas kilnų jaunuolio būdą, gudrusis praktikas pabrėžia, kad čia išimtinis ir vienintelis atvejis, vadinasi, Achilo sūnus, atlikęs šį darbą, toliau vėl galės visą savo gyvenimą elgtis kilniai, kaip ir anksčiau. Jaunuolis paklūsta ir meistriškai apgaudinėja Filoktetą. Ir štai, kai, atrodo, jau tikslas beveik pasiektas, netikėtas skausmo priepuolis viską sugadina. Kilnusias jaunuolis, matydamas herojaus kančias ir pasitikėjimą juo, galų gale nebeišveria; viršų paima kilni prigimtis, ir visos pastangos nu-eina niekais. Tiesa, geraširdis jaunuolis veltui bando geruoju prikalbėti ligonį: Filoktetas liko nepajudinamas.

Kad Neoptolemas — teigiamas herojus, niekas negali abejoti. Bet kyla klausimas: ar Sofoklis čia norėjo parodyti, koks turi būti jaunuolis, kitaip sakant, ar Neoptolemas yra tiek pat idealus herojus, kaip „Ajanto“ Odisejas? Jaunuolio kilnumu reikia gėrėtis. Bet gyvenimo praktikoje tas sielos didžiadvasiškumas yra, kaip rodo tragedijos eiga, neveiksmingas: jis neįstengia paveikti Filokteto, nepalaužia jo užsispyrimo. Atrodo, kad Neoptolemas dar nėra pakankamai subrendęs — jis tikisi perkalbėsiąs Filoktetą vien protiniais argumentais, o nežino, kad per dešimtį metų išsisknijusios emocijos nepasiduoda šaltiems proto išvedžiojimams. Atrodo, kad ir Odisejas laiko Neoptolemą nepatyrusiu ir nesubrendusiu, nes prisimena, jog jaunystėje ir jis pats toks buvo, bet vėliau, susidūręs su gyvenimo peripetijomis, išmoko praktiškai elgtis.

Taigi šioje tragedijoje, skirtingai nuo „Ajanto“, poetas prieš senovinio tipo herojų Filoktetą pastato du naujo tipo herojus, bet nevienodus; vienas iš jų yra gyvenimo praktikas, bet per daug nesiskaito su moraliniais faktoriais, o antrasis vaduojasi tik moraliniu kilnumu, bet yra tru-

putį atitrūkęs nuo gyvenimo praktikos. Sujungę šiuos abu herojus į vieną, gautume tikrai idealų žmogų. Matyt, Sofoklis, kaip didelis menininkas, neduoda savo publikai gatavų receptų, o gyvais, įspūdingais pavyzdžiais siūlo pagalvoti apie visiems laikams aktualią problemą — suderinti kilnius principus su praktinio gyvenimo reikalavimais.

Iš aptartųjų pavyzdžių matome, kad Sofoklis karo vadą — herojų vaizduoja realistiškai, t. y. valdingą, nenuolaidų, labai ambicingą. Tai ypatybės, ypač būdingos tironams, kurių žmonės nemėgo. Vis dėlto Sofoklio karo vadaai nėra tironai; mat, poetas sušvelnino tas tironams būdingas ypatybes ir padarė vadus visai teigiamais herojais, nors ir turinčiais ydų. Be to, jis sukūrė naujo tipo vadą, pasižymintį kitomis ypatybėmis, teisingesnį, jautresnį kitų žmonių atžvilgiu. Įdomu, kad, interpretuodamas mitus, poetas senoviškai piešia kaip tik garbingus herojus Ajantą ir Filoketą. Šių herojų nesėkmės kyla iš to, kad jie būna pernelyg egoistiški, nelankstūs, nesupranta kitų žmonių poelgių. Naujojo tipo vadais poetas pasirenka jaunutį Achilo sūnų ir Odisėją, kuris dėl savo įvairiapusiškumo tiko būti naujų vado ypatybių įkūnytoju.

II

Taip poetas diferencijavo karo vadus, nors lauko sąlygos, kuriose jie veikia, nėra labai palankios charakteriui giliau atskleisti. Kas kita herojai, kurie gyvena mieste, apsupti žmonių, susiduria su įvairiausiomis aplinkybėmis. Pažiūrėkime, kaip jis vaizduoja miestų valdovus herojus, kaip juos diferencijuoja. Imkime „Edipą Karalių“. Visi filologai sutinka, kad poetas Edipo paveikslu norėjo pavaizduoti idealų miesto valdovą. Edipas — Tebų miesto geradaris, jis išgelbėjo savo gimtinę nuo sparnuotos baidyklės Sfinkso; užtat tebiečiai jį paskyrė savo karaliumi ir apvedino su Jokaste, senojo Lajo žmona. Edipas neapvytlė tebiečių: būdamas karaliumi, gerai tvarkė miestą, o, užėjus marui, darė visa, ką galėjo, kad išgelbėtų Tebus iš nelaimės. Krinta į akis vienas Edipo būdo bruožas — jautrumas žmonėms. Pats karalius išsako savo pergyvenimus. Eiliniai miestiečiai kiekvienas dėl savo nelaimės kenčia už save, o karalius kenčia dvigubai — ir už save, ir už visą miestą; todėl jis negali miegoti, matydamas kenčiančius žmones, nuolat rauda, galvoja, svarsto visokias priemones marui likviduoti (59—67 eil.). Kad iš tikrųjų Edipas taip rūpinasi savo miestu, rodo procesija, su šventiku priešakyje atvykusi prie karaliaus rūmų prašyti pagalbos; jei Edipas nebūtų toks geraširdis, neitų žmonės jo maldauti. Tuo būdu iš prologo mes jau susidarome vaizdą apie idealų miesto valdovą. Jis pasiuntė į Delfus savo giminaitį Kreontą paklausti Apolono, ką daryti. Grįžus Kreontui ir pranešus orakulo ištarmę, jog reikia nubausti Lajo žudikus, Edipas, nieko nelaukdamas, imasi darbo — ieško, kas nužudė senąjį karalių. Dar nesuradus žudikų, jis jau paskelbia jiems bausmę, išmeta iš visuomenės. Tai vis gero, energingo valdovo bruožai. Norėdamas greičiau susekti nusikaltėlius, jis pasikviečia aklą žynį Teiresiją, kuris turėtų žinoti ir pasakyti, kas nužudė Lają. Nuo

čia ir prasideda gerojo Edipo nelaimės, o taip pat išryškėja ydos, kurios iki šiol neturėjo progos iškilti aikštėn. Kai Teiresijas, nenorėdamas Edipui į akis pasakyti tiesą, atsisako nurodyti kaltininkus, karalius užpyksta ir pradeda žynį užgaulioti — tai jau valdingo karaliaus, nepakenčiančio net ir mažiausio nepaklusnumo, bruožas. Atsikirsdamas žynys pasako tiesą, bet karalius netiki, jį išplūsta. To negana. Edipui šovė į galvą mintis, kad žynį bus papirkęs Kreontas, norėdamas užgrobti sostą. Būdinga, kad valdovas neįtaria miestiečių kėsinimusi į jo vietą. Juk jis gerai žino, kad miestiečiai patenkinti jo viešpatavimu. Tik Kreontas galėtų siekti valdžios. Dar blogiau, kad Edipas neklauso žynio, kuris teisina Kreontą, o kilusią mintį jau laiko realybe ir čia pat kaltina niekuo dėtą giminaitį — tai labai didelė yda, per didelis įtarumas! Edipas čia pasirodo iš kitos pusės, kaip žmogus, akylai sekąs, kad kas nors nesikėsintų į jo sostą, atseit, perdaug skrupulingai besirūpinąs savo padėtimi, net laikinai užmirštąs miesto nelaimės. Jis net neduoda atėjusiam Kreontui pasiteisinti ir, su niekuo nesiskaitydamas, grasina jam mirtimi. Beplūsdamas giminaitį, Edipas prikiša jam, jog neturįs nei turtų, nei draugų vis dėlto drįstąs siekti valdžios (541—2 eil.). Tai rodo, kad mūsų idealusis Edipas yra gerai susipažinęs su valdžios siekimo priemonėmis, vadinasi, jis tuo domėjosi — aišku, tuo tikslu, kad iš jo kas nors neatimtų valdžios. Galėtume iš čia padaryti išvadą, kad Edipas budriai sekdamas kiekvieną turtingą ir įtakingą miestietį, įtardamas jį siekiant valdžios. Žinoma, Sofoklio laikų publikai Edipo rūpinimasis savo sosto reikalais, valdingas elgesys, niekuo nepagrįstas įtarumas, gal būt, neatrodė didelė yda — juk kiekvienas žmogus rūpinasi savimi, o viršesnis ne be pagrindo įtarinėja pavaldinius, kurie iš tikrųjų dažniausiai jam pavydi, — šie dalykai jų akyse nesumenkina idealių Edipo bruožų. Bet mums Edipas jau darosi ne toks idealus, perdaug egoistiškai galvojęs. Tolesnis Edipo domėjimasis savo kilme tada, kai mieste siaučia baisus maras, irgi menkina jį kaip žmogų; jis darosi vis šiurkštesnis, net su Jokaste, smarkiai užsipuola ant piemens, kuris iš baimės nenori sakyti teisybės. Tai vis valdingo žmogaus, nenorinčio skaitytis su savo pavaldiniais, bruožai. Katastrofos metu išryškėja dar vienas neigiamas bruožas — pasidavimas jausmams, emocijoms, nesivaldymas. Juk dėl to jis išsiduria akis ir atsisako nuo sosto! Staigios nelaimės užkluptam žmogui galima tokius dalykus atleisti, bet vis dėlto tai yra neigiami charakterio bruožai, nelabai pritinką idealiam valdovui. Sofokliui ir jo publikai šie neigiami dalykai nebuvo lemiami. Edipas vis tiek atrodė idealus valdovas.

Sunkiau yra sutarti dėl kito miesto valdovo, „Antigonės“ Kreonto. Vieni¹ jį laiko teigiamu, kiti — neigiamu herojumi. Jis siejamas su Antigone. Todėl tie, kuriems herojė atrodo teigiama, smerkia Kreontą, o kurie Antigonę pažemina — išaukština Kreontą. Dar kitų — jiems atrodo abu herojai teigiami, tik abudu vienašališki — nuomone, Antigonė besirūpinanti tik religija, o Kreontas — tik valstybės reikalais. Vis dėlto dauguma tyrinėtojų remia Antigonės pusę ir Kreontą laiko stačiai tironu blogąja

¹ Plačiau apie Kreontą žr. mano straipsnį „Антигона и Креонт“, — *Literatūra*, XI (3), 1969, p. 15—25.

to žodžio prasme. Tironiškumui pagrindą duoda Kreonto pasisakymai, besiginčijant su Haimonu. Čia Kreontas teigia, kad miestas priklauso valdovui, kad miestas negali įsakinėti karaliui, kad jis esąs valdovas ir panašiai (733 ir sek. eil.). Atrodo, kad Kreontas iš tikrųjų vaizduojasi esąs tironu, galinčiu daryti, ką tik nori. Bet prisiminkime, kad Sofoklio vadų ar valdovų būdingas bruožas yra nepakęsti prieštaravimų, užsigauti ir kalbėti perdėtais teiginiais, prasilenkiančiais su tiesa. Tą bruožą turi „Ajanto“ karo vadai, Filoktetas ir miesto valdovas Edipas (prisiminkime, kaip neteisingai jis užgaulioja Teiresiją, vadina nieko neišmanančiu, kaip elgiasi su Kreontu ir t. t.). Nėra laisvas nuo šitos ydos ir Kreontas. Antai jis karalaitejė Antigonę pavadina verge (479 eil.); užbaigdamas ginčą, pasako, kad, kol būsiąs gyvas, moteris nebūsianti valdove (526 eil.), — bet juk Antigonė visai nepretenduoja į Kreonto sostą! Todėl nieko nuostabaus, jei, ir ginčydamasis su sūnumi, jis nežmoniškai perdeda — šiuo atveju kalbėdamas apie valdovo santykius su pavaldiniais. Be to, čia reikia turėti galvoje dar vieną aplinkybę. Sūnus, žinodamas tėvo principumą, nemėgina tiesiog užstoti savo mylimosios, nes iš to nieko neišeitų. Todėl jis nutaria tėvą apgauti: apsimeta girdėjęs, jog visas miestas palaiko ir užjaučia Antigonę. Kadangi tėvui svarbiausi miesto reikalai, tai, Haimono manymu, Kreontas turės tuo susidomėti, į tai atsižvelgti, atseit, nenubausti Antigonės, kad nesukiršintų prieš save gyventojų. Bet tėvas žino, kad sūnus myli Antigonę, ir Haimono tariamas susirūpinimas tėvo reikalais tik patvirtina jo įtarimą, kad sūnui svarbu ne tėvas, o mylimoji. Todėl įsitikinęs, kad sūnus remiasi miestu tik kaip priedanga savo sumanymui užmaskuoti, iš karto pradeda jam perdėti replikuoti apie miesto priklausomumą nuo valdovo ir pan.

Tiesa, dauguma filologų mano, kad Haimonas nuoširdžiai rūpinasi tėvu, o visas Tebų miestas yra Antigonės pusėje, tuo pačiu Kreontas virsta žiauriu tironu, nesiskaitančiu nei su žmonėmis, nei su savo sūnumi. Žinoma, Kreontas yra senovinio tipo valdovas, taigi valdingas, turįs didelį garbės pajautimą, nepakenčiąs kritikos, patriarchališkai žiūrįs į savo sūnų. Toks valdovas negali pakęsti, kad valdiniai jam patarinėtų — juk jo kompetencijoje yra ir valstybės reikalų tvarkymas. Supykęs toks žmogus gali pasakyti, jog miestas priklauso valdovui, bet tai eilinis perdėjimas, būdingas tokio tipo valdovams — juk panašius perdėjimus girdėjome iš Edipo, Agamemnono, Menelajo, Filokteto lūpų! O kad sūnus rūpinasi ne tėvu, o tik savo mylimąja, taip pat aišku iš to, kas vėliau įvyko (sūnus net norėjo kardu tėvą nužudyti, bet nepataikęs pats nusižudė). Ir sekantis choro stasimas (781 ir sek. eil.), kuris to vaido tarp tėvo ir sūnaus priežastį mato Eroto darbe, patvirtina mūsų nuomonę, kad Haimonas norėjo išgelbėti tik Antigonę. Mes nežinome, ką galvojo miestiečiai, nes jie laikosi pasyviai. Choras, kuris atstovauja tik daliai gyventojų, svyruoja: tai palaiko Antigonę, tai stoja prieš herojė. Taigi iš miesto pusės Kreontui nebuvo grėsmės. Bet valdovas, kaip ir Edipas, tokiems dalykams yra labai jautrus: sužinojęs, jog Polineiko lavonas slapta palaidotas, jis įtaria opoziciją, kuri, būdama nepatenkinta jo valdymu, pasinaudojo proga ir papirko žmones — mat, už pinigą žmonės viską pada-

ro (289 ir sek. eil.). Iš to matome, kad valdovas Kreontas budriai seka pavaldinius, ypač nenorinčius jo valdžios. Bet tai ne yda, o bendras visiems žmonėms savisaugos instinktas, būdingas ypač tokiems valdovams, kurie valdžią gavę ne visai demokratiu būdu.

Vadinasi, Kreontas, nors yra valdingas, įtarus, trokštąs garbės, bet ne tironas, o beveik idealus valdovas, valstybės reikalus statąs aukščiau visko, baudžias mirtimi giminaitę Antigoną vien už tai, kad pasigailėjo valstybės priešo Polineiko, nesiskaitąs su sūnaus interesais, nes jie prieštarausja valstybės gerovei. Jis yra panašus į Edipą, tik gyvenąs kitokiomis sąlygomis, neturįs progos parodyti visų savo gerųjų ypatybių. Vis dėlto jis pergyvena baisią katastrofą; mat, padarė klaidą, nesiskaitė su senoviniais religiniais nuostatais, nedarančiais po mirties skirtumo tarp tėvynės gynėjo ir priešo. Į klaidą jį pastūmė valdovams būdingas valdingumas ir nelankstumas, nemokėjimas atsižvelgti į įvairias aplinkybes. Nelaimės ištiktas, jis rauda, kaltina save dėl sūnaus mirties. Tai ne žiauraus tirono ypatybės, o žmogaus, kuriam turėjo neigiamą įtaką patekimas valdžion. Jei palyginsim jį su Edipu, tai matysime, jog abu tampa lygiai nelaimingi, bet Kreontas dėl nelaimės yra pats kaltas, o Edipas — visiškai nekaltas. Galima sakyti, kad Kreontas nukentėjo dėl to, kad buvo senovinio tipo valdovas, nesiskaitąs su įvairiomis subjektyvaus pobūdžio aplinkybėmis, panašiai kaip Ajantas, Agamemnonas, Menelajas. Bet Edipą sužlugdė likimas (jis būtų patekęs į tą pačią nelaimę, net atsižvelgdamas į visas aplinkybes).

Kiek kitaip atrodo „Edipo Kolone“ valdovas Atėnų karalius Tesėjas. Jeigu Edipas karalius buvo suidealintas (nors ir paliktos jam kai kurios valdovams būdingos ydos), tai dar idealiau atrodo Tesėjas. Jau pirmas jo pasirodymas palieka gerą įspūdį (551 eil. ir sek.): Tesėjas žino Edipą, jo nelaimės, nuoširdžiai jį užjaucia, nes ir pats užaugęs svetimoj šaly, todėl suprantąs tremtinio daliai ir visada stengiąsis tokiems nelaimingiems žmonėms padėti. Užbaigdamas kalbą, jis pasako gilią mintį, jog rytojaus diena yra neaiški ir Edipui, ir jam pačiam. Tokį jautrumą rodė Edipas karalius prologe, o „Ajanto“ Odisėjas — prologe ir epilogė. Išklausinėjęs senelį klajūną ir sužinojęs, kokią didelę malonę jis suteiks Atėnams po savo mirties, Tesėjas nedelsdamas jam pažada visokeriopą apsaugą. Edipas greitai suprato jo sielos kilnumą, dėl to net nereikalavo prisiekti, kad gins senelį nuo priešų — pats Tesėjas pasako, kad priesaika nieko naujo neduotų, atseit, ji visai nereikalinga (650 ir sek. eil.). Vadinasi, Tesėjas yra tokios aukštos moralės, jog priesaika, be kurios graikai niekad neapsieidavo, pasidaro visiškai nereikalinga. Tai tikrai idealus valdovas. O kaip jis elgsis, kai ateis išmėginimo valanda? Kai Kreontas areštuos dukrą ir pamėgins jėga išsigabenti patį Edipą? Tesėjas atbėgs pagalbon tekinas; jis nebaigs prie aukuro pradėto aukojimo, nes Edipo išgelbėjimas jam yra tiek pat svarbus, kaip ir maldos dievams (887 ir sek. eil.). Sužinojęs, kas atsitiko, jis pirmiausia paskubomis įsako vyti bėglius, o tik tada kreipiasi į nedorėlį tebietį Kreontą. Bet kreipimasis nėra piktas (pats Tesėjas pasisako, jog, būdamas supykęs, jo nepaleistų sveiko, bet, kadangi neapyksta, tai pritaiko jam tarptautinius nuostatus). Vadinasi, čia turime

atvejį, kai valdovas nėra supykęs, nors tam turi pakankamo pagrindo, atseit, jis lieka santūrus, nepasiduoda neišvengiamoms emocijoms. Dar daugiau. Jis nekaltina tebiečių, kuriems atstovauja Kreontas; tie esą šaunūs vyrai ir labai supykty, jei sužinotų, kad jų pasiuntinys pažeidė svetimos šalies įstatymus ir, neatsižvelgdamas į atėniečius, bandė jėga gabentis senelį Edipą. Tesėjas sakosi taip nepasielgty: jis be valdovo valios nieko nedaryty, todėl Kreontas pasirodęs ir kaip senis, ir kaip išprotėjęs (ir šie žodžiai pasakomi nesikarščiuojant) (931 eil.). Tiesa, Tesėjas taip pat neišvengia perdėjimų (pvz., 917 eil.: „nejaugi Kreontas laiką Atėnus nevyrišku arba vergišku miestu?“), bet tie perdėjimai negausūs ir nesmarkūs — jie negali lygintis su Edipo karaliaus, o tuo labiau su „Antigonės“ Kreonto aistrų padiktuotais perdėjimais. Mat, aniedu valdovai nevengia perdėti ir užgaulioti, Tesėjas neužgaulioja. Davęs pasisakyti Kreontui, Tesėjas nutraukia diskusijas ir griežtai įsako nedorėliui pačiam nuvesti į tą vietą, kur laikomos pagrobtos Edipo dukros. Užbaigiamieji Tesėjo žodžiai gana smarkūs, bet neužgaulūs — šis vyras visur išlaiko reikiamą saiką. Kai išlaisvintosios dukros grąžinamos Edipui, šis negali jomis atsidžiaugti — Tesėjas yra priverstas laukti, kol šis pagaliau turės laiko tarti padėkos žodį. Kaip valdovas, jis turėtų būti nekantrus ir net užsigauti, kad Edipas į jį visai nekreipia dėmesio. Bet idealusis Tesėjas nepyksta, nerodo nekantrumo; priešingai, pasisako suprantas ir visai nesistebįs, kad Edipas per ilgai džiūgavo dėl dukterų ir net nemato, kad valdovas laukia (1139 ir sek.). Tokio supratingo, jautraus kitų žmonių atžvilgiu, nesididžiuojančio savo valdžia, nereikalaujančio pagarbos žmogaus niekur kitur Sofoklio kūryboje neužtinkame („Ajanto“ Odisėjas buvo tik epizodinė figūra, Edipas karalius buvo ne be ydų, būdingų valdin-giams žmonėms).

Apžvelgėme karo vadus ir miestų valdovus; jie visi buvo daugiau ar mažiau teigiami, vieni senovinio tipo, kiti sukurti pagal Sofoklio idealą. Bet vienas valdovas yra neigiamas — tai „Elektros“ Egistas. Jis uzurpavo Agamemnono sostą, gyvena su jo žmona, bet vis tik yra valdovas. Sofoklis jį mums parodo tik tragedijos epilogė, kai Klitemnestra jau nužudyta. Pakviestas išgirsti apie tariamą Oresto mirtį, jis ateina gerai nusiteikęs ir išdidžiai ironiškai kreipiasi į Elektrą, klausdamas, kur tie svetimšaliai, kurie pranešė apie Orestą. Jis tiesiog nesitveria džiaugsmu. Juk tiek metų gyveno pavojuje, vis bijojo, ar tik nesugrįš Orestas; miesto gyventojai, matyt, buvo nepatenkinti uzurpatorium ir laukė keršto valandos. Ir štai dingo visi rūpesčiai, nereikės baimintis, kad gali grįžti Orestas! Pamatęs uždengtą Klitemnestros lavoną ir manydamas, jog čia Oresto palaikai, Egistas, jausdamasis saugiai, net pasako trumpą nuomonę apie jaunuolio mirtį — jis, mat, siekė valdžios, dėl to jį nubaudė dievai. Ir štai pamato prieš akis Klitemnestros lavoną! Išgąstis, bet Egistas nepameta galvos, drąsiai replikuoja Orestui, net pasityčioja, kad tas savo negražų darbą gėdinasi įvykdyti visų akyse. Pakartotinai paragintas, įeina į vidų. Šis jo drąsus elgesys rodo, kad tai valdingas žmogus, nors poetas jį nori pa-vaizduoti visai neigiamai.

Valdovų kategorijai reikia priskirti ir Edipą Kolone. Edipas buvo valdovas, bet po baisios katastrofos tapo benamiu klajūnu. Tačiau jis ne paprastas klajūnas; dievai jam suteikė malonę po mirties tapti palaimos nešėju Atėnų šaliai, kurioje likimas jam skyrė amžinojo poilsio vietą. Taigi paskutiniuosios Sofoklio dramos Edipas yra labai sudėtingas: kaip benamis klajūnas, jis turi prašyti svetimųjų, kad nevytų iš savo šalies, neskriaustų, o pagelbėtų; kaip būsimasis palaimos teikėjas, jis yra orus, išdidus, kilnus, žinąs savo vertę, turįs teisę amžiams pasmerkti savuosius, kurie jį nuskriaudė ir dabar norėtų jį išnaudoti. Abiem aspektais jis pasirodo kaip geras, jautrus žmogus, skaudžiai išgyvenąs ir savo nelaimę, ir savųjų nedorybes. Tik vienas dalykas mums užkliūva jo idealiam charakteriui — tai Polineiko negailestingas pasmerkimas. Mes suprantame, kad Edipas pasmerkia Kreontą, nes šis čia vaizduojamas kaip didžiausias niekšas; jo žodžiai ir darbai rodo, kad tai su niekuo nesiskaitantis egoistas, savo elgesiu kompromituojantis visą Tebų piliečių bendruomenę. Bet Polineikas nėra toks blogas; jo yda — garbės troškimas; šiaip jis, atrodo, užjaučia ir savo tėvą, — tokiam būtų galima atleisti kaltes, tam tikra dalimi pateisinamas ir jaunu amžiumi. Tačiau Edipas nepermaldaujamas. Senovės graikams toks sūnaus pasmerkimas neatrodė nesuderinamas su kilniu Edipo charakteriu. Juk Edipas pakartotinai pranašauja apie būsimą nesantaiką tarp atėniečių ir tebiečių — tada jis žada pagelbėti jį priglaudusiems atėniečiams, tuo pačiu pakenkti tebiečiams. Ir Kreontas, ir Polineikas — tebiečiai, be to, Edipo skriaudėjai. Todėl nenuostabu, jei su jais elgiasi kaip su priešais. Kilnumo vedami, mes būtume linkę atleisti Polineikui kaltes, bet Edipas nėra krikščionių šventasis, kuris dovanoja savo priešams: jis vadovaujasi teisėtumo principais, taigi nedoras žmogus turi atkentėti už savo piktus darbus. Be abejo, ir kilniaširdis Tesėjas Edipo vietoje ne kitaip pasielgtų — juk ir jis su pačiu Kreontu elgiasi atšiauriai.

Ir „Trachiniečių“ Heraklis yra valdovo rango herojus. Tiesa, jis ne karalius ir, išskyrus vieną atvejį, ne kariuomenės vadas, bet Sofoklis jį vaizduoja kaip žmonijos geradarį, apvaliusį žemę nuo visokių pabaisų. Kai jis grįžta iš kurio nors žygio, džiūgauja žmonės ne mažiau kaip sutikdami savo valdovą. Taigi jis yra teigiamas herojus. Tie, kurie jį gerai pažįsta, randa jame tik vieną silpnybę — pernelyg didelį potraukį moterims (taip sako Lichas), o šiaip jam nieko neprikiši (Trach. 488—9 eil.). Apie Heraklį tokios pat geros nuomonės ir Dzeusas: buvo tik vienas atvejis, kai herojus pasielgė neteisingai ir už tai buvo nubaustas — jis klaidingai nužudė Ifitą, nustumdamas iš pasalų nuo Tirinto miesto sienų. Jei Ifitą būtų nužudęs ne klaidingai, o atvirai, Dzeusas nebūtų to palaikęs nusi kaltimu (Trach. 277 ir sek.). Bet Heraklis — primityvus teigiamas herojus. Jis nemoka įsijausti į kito žmogaus sielą, nesupranta subjektyvių įvykių priežasčių. Antai jis sutraiško Lichą, kuris jam atneša Dejanirės dovaną. Bet kuo čia kaltas Lichas? Tik tuo, kad, būdamas tarnu, įvykdė savo pareigą! Heraklis nepripažįsta tų subjektyvių motyvų: jei Lichas atnešė pražūtingą dovaną, tai jis ir kaltas; herojus net nesistengia sužinoti, ar Lichas ką nors nujautė apie tos dovanos pobūdį. Bet tai nesvar-

bu: jei dovana bloga, tai pirmiausia kaltas tas, kas ją atnešė! Šitaip elgia-
si stichiniai herojai, žmonių vaizduotės sukurti dar tais laikais, kai ne-
buvo kalbama apie paskiro individo atsakomybę, o viską lėmė giminė,
kurios kiekvienas narys atsako už visus, o visi — už jį. Toks pat stichinis
primityvumas pasireiškia ir Heraklio santykiuose su žmona; jis įsako, kad
Lichas ne tik nuvestų Ijolę pas Dejanirą, bet ir pasakytų jai, jog bus He-
raklio sugulovė, atseit, mirtina žmonos konkurentė. Jam visai neateina
į galvą, kaip labai jis užduos širdį Dejanirai. Pagaliau, kai Hilas bando
motiną išteisinti, įrodinėja, kad ne iš blogos valios jinai atsiuntė tą ne-
lemtą dovaną, Heraklis visai jo neklauso; jei ji atsiuntė, tai ir kalta, jokie
subjektyvūs motyvai jam neegzistuoja. Užuoť pasidomėjęs žmonos kaltu-
mo klausimu, jis tik prisimena pranašystę, kuri štai dabar išsipildė. He-
raklis nesuprato net paties Dzeuso uždėtos bausmės už klatingą Ifito
nužudymą. Atlikdamas bausmę, tarnaudamas lydietei Omfalei, jis prisiekė,
kai tik bus laisvas, atkeršyti Euritui už įžeidimą. Užuoť prisipažinęs,
jog suklydo, klaista nužudydamas Ifitą, jis visai nesijaučia esąs kaltas
ir toliau širsta ant Eurito. Jeigu jis būtų sugebėjęs pažvelgti į paskiro
žmogaus veiklos motyvus, tai būtų supratęs, kad vergavimas Omfalei yra
jo paties veikimo rezultatas, atseit, bausmė už nusikaltimą. Bet herojus
nesugeba šito įžvelgti: jei turi vergauti, tai kaltas Euritas. Tad ir čia pa-
sireiškia jo primityvus galvojimas. Jis būtų galėjęs atkreipti dėmesį į tai,
kad Dzeusas jį nubaudė, vadinasi, tur būt, už kokią kaltę. Bet, atrodo,
kad ir Dzeuso atžvilgiu Heraklis laikosi tokių pat pažiūrų: dievų elgesys
irgi būna stichinis, nebūtinai teisingas, atseit, jei Dzeusas baudžia, tai
dar nereiškia, jog yra įvykdytas nusikaltimas.

Heraklis išsiskiria iš visų kitų mums žinomų Sofoklio herojų. Keista,
kad Sofoklis iš viso sukūrė tokių herojų. Ar tik čia nebus kaltas tas Sofok-
liui taip būdingas kontrastų pamėgimas: norėdamas Heraklį priešpastatyti
švelniai Dejanirai, poetas jį pavertė brutaliu, stichiniu, primityviu žmo-
gumi.

III

Peržvelgę Sofoklio tragedijų valdovus ir kariuomenės vadus, trumpai
sustokime prie jų žmonių. Skirtingai nuo istorinių laikų moterų, kurios
buvo vyrų niekinamos, mitinių valdovų žmonos yra lygiateisės. Imkime
suidealintojo Edipo karaliaus žmoną Jokastę. Jinai lygi savo vyrui, kar-
tu su juo visų yra gerbiama (Ed. Kor. 579 eil.), gauna iš jo visa, ko tik
panori (Ed. Kor. 580 eil.). Nors ji kreipiasi į savo vyrą žodžiu „valdove“,
bet matyti, kad tai lygiateisė žmona, nepanaši į daugumą Sofoklio laikų
žmonių, kurios net buvo laikomos atskiroje namo dalyje. Todėl ji ener-
gingai perskiria besiginčijančius Edipą ir Kreontą ir, sužinojusi, dėl ko
jiedu susivaidijo, mėgina draugiškai vyrą nuraminti. Įrodinėdama, kad
žyniais ir pranašavimais nereikia tikėti, ji ima pavyzdžiu savo žuvusį
vyrą Lają, kuriam pranašavimai neišsipildė, ir žodžiu „kryžkelė“ dar la-
biau išgąsdina Edipą. Negalėdama vyro nuraminti, ji specialiai Apolonui

aukas aukoja. Ir štai ateina Korinto pasiuntinys su gera žinia: tariamas Edipo tėvas mirė savo mirtimi. Atrodo, pavojus praėjo, bet Edipas vis dar neramus, nes tebėra gyva Meropė, tariama jo motina, kurią jam pranašavo būsiant žmona. Ir ši kartą beramindama vyrą, Jokastė atkreipia Korinto pasiuntinio dėmesį ir iš jo pasakojimų supranta, kad Edipas yra jos sūnus. Paskutinį kartą ji mėgina nukreipti vyro dėmesį nuo tų kilmės ieškojimų, bet, pamačiusi, kad Edipas neperkalbamas, nueina į rūmus ir nusižudo.

Taip atrodo ši ištikima žmona ir vyro draugė. Kai kas² mėgina jos charakteryje įžiūrėti švietėjiško tipo moterį, netikinčią prietarais, žyniaviu ir pan. Bet tai netiesa. Ji yra tiek pat tikinti, kaip ir jos vyras, ir visi kiti žmonės. Juk jina, negalėdama nuraminti vyro, aukoja Apolonui. Netikėjimas žyniais visai nereikšė, kad žmogus netiki į dievus. Be to, galimas daiktas, kad ir ji daugiau ar mažiau tiki pranašavimais — juk kūdikį Edipą jina atidavė piemeniui išnešti į kalnus: jei būtų netikėjusi, šito būtų nedariusi. Negalima daryti didelių išvadų ir iš kito jos pasisakymo, jog reikia gyventi ta diena, nesirūpinant rytojumi (Ed. K. 977 ir sek. eil.), kadangi ateities neįmanoma numatyti. Viena, ji taip kalba, tik žūt būt norėdama nuraminti Edipą, o antra, liaudies išmintis sako, kad nereikia graužtis dėl dalykų, kurie dar neaišku, ar įvyks. Taigi Jokastė savo vyrui duoda ne ką kita, o tik praktišką patarimą.

Kitų valdovų žmonos net neminimos, užtat „Trachiniečių“ Heraklio Dejanira yra viena svarbiausių dramos figūrų. Bet kaip Heraklis skiriasi nuo kitų valdovų ar kariuomenės vadų savo primityvumu ir stichiškumu, taip ir Dejanira yra nepažįsti nei į Jokastę, nei į Kreonto Euridikę. Anos žmonos buvo garbingos savo vyrų draugės; su jomis vyrai dalijosi viskuo, jos buvo lygiateisės. Dejanira savo pasyvumu, nuolankumu vyrui, pasiukojimu garbingo Heraklio labui primena paties Sofoklio laikų graikų moteris, nesiekiančias lygių teisių, pasiaukojusias šeimai. Heraklis savo žmoną laiko beveik tarnaitės vietoje, su ja retai kalbasi, išvyksta nuolat į žygius ir net nepasisako, kur buvo tas žygis. Jis tiek nesiskaito su žmona, jog parsiuočia jai varžovę Ijolę. Į visa tai Dejanira reaguoja supratingai, užuot prikašiojusi vyrui neištikimybę, dar net jį pateisina! Todėl, sužinojusi apie Ijolės atvykimą, ji neiširsta ant vyro, o tik mėgina vaistais vėl susigrąžinti jo meilę. Tas mėginimas visiškai nevykęs: ji net nepatikrina, ar vaistai iš tikro veiksmingi, nors choras jai rimtai patarė ištirti. Ir štai rezultatas: vietoj meilės atbudimo — mirtis! Ir dabar Dejanira lieka ištikima savo nuolankiam charakteriui ir mirštančiam vyrui: ji nusižudo. Tai vienintelis žygdarbis jos gyvenime!

Taigi kaip Heraklis yra neįprastai vaizduojamas, taip ir Dejanira. Matyt, poetas norėjo parodyti šių dviejų herojų kontrastą, todėl sutirštino abiejų charakterių spalvas.

Užbaigdami valdovų žmonių apžvalgą, pažiūrėkime trumpai ir į „Elektros“ Klitemnestrą. Jos padėtis šiek tiek skiriasi nuo kitų, nes ji pati yra faktinė valdovė: ji iškėlė Egistą į sostą, todėl šis, galima sakyti, priklauso nuo jos. Jos elgesyje jaučiamas orumas ir valdovams būdingas valdingu-

² M. Pohlenz, Die griechische Tragödie, München, 1930, p. 244 ir tol.

mas. Kaip motina, ji reikalauja, kad Elektra jai paklustų, ir duktė priversta prisipažinti, jog elgiasi netinkamai, nors čia pat savo elgesį pateisina tuo, kad motinos nedoras gyvenimas privertė ją nesilaikyti dukterims įprasto etiketo. Iš ginčo su Elektra paaiškėja, kad motina yra tikra nedorėlė, o jos mėginimas įrodyti, kad Agamemnonas yra dėl visko kaltas, nes paaukojo jos dukrą Ifigeniją, lengvai sukritikuojamas — motina priversta jai nepalankų ginčą nutraukti valdingu įsakymu dukrai netrukdyti aukojimo... Ši moteris atrodo visai bejausmė. Bet kai senas Oresto auklėtojas plačiai nupasakojo Oresto tariamą žuvimą, jos širdyje akimirkai atgyja motinos jausmas (766 ir sek., 770—71 eil.), kurį ji čia pat užslopina, ir dabar patenkinta išdidžiai kalba su Elektra, nes duktė nugalėta! Jos aršus tonas ginče su dukterimi primena valdovų Kreonto ir Edipo smarkius pasisakymus. Tuo ji yra panaši į anuos valdovus.

* * *

Iš tos karo vadų ir valdovų apžvalgos matome, kad:

1) Visi Sofoklio karo vadai ir valdovai, išskyrus Klitemnestrą, yra teigiami, bet labai diferencijuoti.

2) Dauguma karo vadų ir valdovų yra valdingi, griežtai reikalauja paklusnumo, nepakenčia prieštaravimo — tai tipiški valdovų bruožai. Tokie yra „Antigonės“ Kreontas, „Ajanto“ Menelajas ir Agamemnonas, Edipas karalius ir kiti. Bet ir šiuo atveju jie yra diferencijuoti, pvz., „Antigonės“ Kreontas ir Edipas karalius yra abu karšti, linę į perdėjimus, nesiskaitą su žodžiais, bet Edipas tuo pačiu laiku yra jautrus žmonėms, kenčiantiems nuo maro, o Kreontas — akiai vykdo tai, kas, jo nuomone, bus valstybei naudinga, nežiūri į jokių sentimentus; Ajantas, Agamemnonas, Menelajas, Filoktetas, Heraklis yra užsispyrę, neturi lankstumo, nemoka prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių, o „Filokteto“ Odisėjas, priešingai, lankstus, praktiškas, išlaikąs saiką, nors savo veiksmuose nesiskaito su priemonėmis.

3) Diferencijuoti ir ką tik minėtieji nelankstūs herojai. Primityvus yra Heraklis: nepripažįsta moralės normų, nekaltai nužudo Lichą, nesupranta, kad žmona nekaltą; Ajantas taip pat grubus; jis panaudoja klaidą, su niekuo nesiskaito, bet jaučia gėdą dėl išprotėjimo, dėl to nusižudo — prieš nusižudydamas jis jautriai atsisveikina su pasauliu; Agamemnonas ir Menelajas akiai nekenčia savo priešo Ajanto, nesupranta, kad galima nustoti pykti, kai priešas mirė; vėl kitoks Filoktetas: sveikas protas sako, kad reikia vykti į Troją, bet neleidžia neapykanta, o dar labiau prestižas.

4) Keletas vadų ir valdovų yra labai suidealinti, pvz., „Edipo Kolone“ Tesėjas: jis su visais elgiasi ramiai, neužgaulioja net priešo Kreonto, nesikarščiuoja, visur vadovaujasi sveiku protu. Panašus ir senelis Edipas, tik mums atrodo, kad jis per daug griežtai pasielgia su sūnumi Polineiku. Ne mažiau idealus ir „Ajanto“ Odisėjas: jis skelbia naują moralę — humanišką, atmetančią tyčiojimąsi iš priešo nelaimės. Dar kitoks Neoptolemas: tai idealus jaunuolis, bet nepraktiškas, nepatyręs gyvenimo peripetijų.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ СОФОКЛОВЫХ ВОЖДЕЙ И ВЛАДЫК

Ионас ДУМЧЮС

Резюме

Все Софокловы вожди и владыки, за исключением Клитемнестры, положительные, но у них большие пороки, как, напр., властолюбие: они требуют безоговорочного подчинения, не терпят возражений; они вспыльчивы, не считаются со словами. Этот порок типичен для вождей и владык. Таков Креонт в «Антифоне», таковы Эдип царь, Геракл, Менелай, Агамемнон, Аянт. Но все-таки они дифференцированы. Например, Эдип-царь — чуткий человек, он сочувствует своему народу, а Креонт, напротив, жесток, хотя его намерения хороши; Аянт груб, не считается ни с кем, пользуется даже обманом, чтобы достичь своей цели, но, уходя из жизни, делается лиричным, чутким. Менелай и Агамемнон ненавидят Аянта даже мертвого, грубо обращаются с Тевкром, им чужды сентименты. Такие герои, как Аянт, Креонт, Атриды, окостенели в своих взглядах, они не проявляют никакой гибкости в меняющихся обстоятельствах. Таков и Геракл, но он очень примитивен в своих взглядах и поступках: он не придерживается моральных норм, убивает невинного Лихаса, он не понимает, что жена может быть невиновой.

Напротив, Одиссей в «Филокете» проявляет большую гибкость, это тактичный человек, умеющий действовать во всяких обстоятельствах; и он, как и Геракл, не считается с моралью, но Геракл не понимал моральных норм, а Одиссей сознательно не придерживается морали потому, что она мешает ему добиться своей цели.

Одиссей в «Аянте» совсем не похож на этого практичного человека: это проповедник гуманных идей, чуждых таким героям, как Атриды и т. п.

Некоторые герои очень идеализированы, напр., Тесей: у него нет даже порока, который типичен для Софокловых владык — властолюбия. Не менее идеализирован Эдип Колонейский. Особого внимания заслуживает Неоптолем, это самый идеальный герой Софоклового репертуара, но он не практичен, у него нет опыта, которым владеет его соратник Одиссей.

DIE DIFFERENZIERUNG DER SOPHOKLEISCHEN HEERFÜHRER UND HERRSCHER

Jonas DUMCIUS

Zusammenfassung

Die sophokleischen Heerführer und Herrscher sind gute Menschen: sie kümmern sich um das Wohl ihrer Stadt, sie erfüllen ihre Pflicht usw.

Und doch sind die meisten von ihnen mit einigen Makeln behaftet: sie sind z. B. herrschsüchtig und deshalb fordern sie bedingungslose Gehorsamkeit, beim leisen Widerspruch geraten sie in Aufregung, werden jähzornig usw. Das sind fast typische Eigenschaften der sophokleischen Herrscher und Heerführer. So sind: Aias, Agamemnon, Menelaos, Kreon, Oidipus Tyrannos, Herakles und andere. Und doch sind sie alle schön differenziert. Nehmen wir, z. B. Oidipus und Kreon: beide sind gut und zugleich herrschsüchtig. Aber, während Kreon rücksichtslos seinen Zweck verfolgt, indem er dem Staate zu dienen geruht, und keine Sentimente aufweist, ist Oidipus indessen sehr empfindlich, bemitleidet seine Thebaner und ist bereit alles zu tun, um seinem Volke zu helfen. Anders ist Aias: einerseits ist er Kreon ähnlich, da er rücksichtslos mit seinen Leuten verfährt, aber andererseits, erinnert er an Oidipus, wie seine Abschiedsrede zeigt. Und doch ist er kein Oidipus, da er sich nur um sich selbst kümmert, während Oidipus stetig an sein leidendes Volk denkt. Die Atriden hassen den toten Aias und verstehen nicht, daß dieser Haß unmenschlich und sogar sinnlos ist. Philoktet ist allzu starrköpfig, um das zu tun, was der gesunde Menschenverstand empfiehlt. Herakles ist am primitivsten: er tötet den

unschuldigen Lichas, da er objektiv, d. h., ohne Rücksicht auf Umstände, denkt: Lichas ist schuldig, weil er eine tödliche Gabe brachte. Alle diese Herrscher sind auf ihre Ansichten versteift und zeigen keine Biegsamkeit, die die Umstände erfordern. Darum müssen sie leiden oder sterben.

Odysseus im „Philoktet“ ist im Gegenteil sehr biegsam: er ändert seine Methode, sobald die Umstände sich ändern. Anders ist Odysseus im „Aias“: er predigt Menschlichkeit, die den damaligen Griechen schwer verständlich war.

Einige Herrscher sind sehr idealisiert, so, z. B. Theseus: er ist makellos, Oidipus auf Kolono ist nicht weniger ideal, als Theseus. Interessant ist Neoptolemos: einerseits ist er ein idealer Jüngling, der keinen Trug zulassen möchte, andererseits ist er unpraktisch und hat wenig Erfahrung.